

MILUSE SEDLAKOVÁ

POKUS O VYUŽITÍ TEORIE FUNKČNÍ PERSPEKTIVY VĚTNÉ PŘI PSYCHOPATHOLOGICKÉM ROZBORU VERBÁLNÍHO PROJEVU OSOBNOSTI¹

I. Obecná formulace problému

Současná psychologie se stále ještě relativně málo zabývá rozbořem procesuální stránky chování individua. Metodologická výbava — (zejména pro oblast kognitivních funkcí) — psychologů v praxi převážně umožňuje zjistit (prostřednictvím registrace dosažených výsledků v použitých zkouškách) výkonnost jednotlivých psychických funkcí. Psychologická analýza způsobu, jakým vyšetřovaný dosáhl výsledku, rutinnímu psychologovi však mnohdy uniká. Nelze však procesuální stránku poznávací činnosti člověka podceňovat. Stejně výsledky dosažené v běžných zkouškách intelektové adaptability člověka naprosto neznamenají stejnou intelektovou manipulaci vyšetřovaných osob s objekty úkolového pole. Rozdíly ve způsobech zacházení s předloženým materiálem nejen slouží k hlubšímu poznání procesuálních konstant osobnosti, ale jsou často rozhodujícím činitelem v indikaci nápravného postupu, jedná-li se u vyšetřovaného o difícilitu některé ze složek kognitivní výbavy.

Vycházejíce z těchto úvah, pokusili jsme se o rozbor procesuální stránky verbálního chování osobnosti. Zaměřili jsme jej především na analýzu dynamiky verbálního projevu osobnosti.

V poslední době se studiem dynamické stránky slovní produkce zabýval snad nejspěšněji Mittenecker.² O zkušenostech s jeho metodou referují Syříšřřová a Drvota v článku „Naše zkušenosti s Mittneckerovou metodou analýsy řeči“ (21). Mittenecker se pokusil stanovit určité kvantitativní indexy řeči schizofreniků, jimiž chtěl vystihnout stupeň inertnosti jejich slovní produkce. Inertnost verbálního projevu vyvozuje z dynamiky řeči; domnívá se, že „pro normální nepathologickou dynamiku slovní produkce je charakteristická vyrovnanost mezi dvěma základními tendencemi (*Tendenz zur Wiederholung, Tendenz zur Abwechslung*), z nichž první směřuje ke zvýšení, druhá ke snížení počtu užitých slov v řeči.“ (21; 327). Mittenecker předpokládá nerovnováhu těchto dvou tendencí v řeči schizofrenních. Vypracovává metodiku, pomocí níž se snaží postihnout absolutní hodnotu perseverace v slovní produkci schizofrenního a její specifické rozložení. Absolutní hodnotu perseverace vypočítává z počtu slabik, které v témž vyprávění přináležejí k analogickému sémantickému celku.

Mitteneckerově metodě analýzy řeči se náš pokus hodnocení dynamické stránky verbálního projevu v mnohém podobá. Jeho koncepcce vychází v podstatě

z myšlenky, že verbální projev — má-li být srozumitelný — musí nutně obsahovat semantické jednotky, známé posluchači (čtenáři) z předchozí situační či kontextové souvislosti, a jednotky sémanticky nové. *Sémantická výstavba slovní produkce je vytvářena neustálým proplétáním složek nových (neznámých) se složkami již známými.* Obsahová kontinuita celého sdělení je zajišťována pohybem „myšlenky od členu známého (předem daného nebo předpokládaného) k členu konečnému“ (Sechehaye).

Teorie funkční perspektivy věty³ ukazuje, jak lze takovýto pohyb od členu známého k neznámému postihnout. Provádíme-li rozbor sdělení podle této teorie, zjišťujeme v podstatě rozpad větného celku na části významově posluchači více či méně známé. Jednotlivé části věty tu více nabývají, tu více ztrácejí kvality kontextové novosti.

Funkční perspektivou věty podle Firbase rozumíme „uspořádání všech významových složek v jistý sled“ (5). V tomto uspořádání je možno rozlišit v podstatě trojí typ složek. Kriteřiem dělení je různý stupeň jejich výpovědní dynamičnosti. Ty složky, jimiž se sémantická kontinuita vyprávění obohacuje, jsou výpovědně hodně dynamické. Složky, které promluvu „nijak neobohacují, nerozvíjejí . . . neposunují kupředu“ (5) jsou dynamicky velmi slabé; jejich výpovědní dynamičnost je někdy dokonce nulová. Složky známé — nejméně dynamické — nazývají se složkami základovými (Firbas); někdy také východisko výpovědi (Šmilauer) — Trávníček tu hovoří o tzv. *psychologickém podmětu*. Složky nové — výpovědně hodně dynamické — jsou *složkami jádrovými* (Firbas) či jádrem (Mathesius, Šmilauer), či *psychologickým přísudkem* (Trávníček). *Složky přechodové* (Firbas), jež svými vlastnostmi jsou na pomezí složek základových a jádrových, lze velmi těžko „přesně oddělit od složek základových na straně jedné a složek jádrových na straně druhé.“ (5)

Aby se stala řeč srozumitelnou, vyžaduje určitého poměru složek základových a jádrových. Složky základové nelze z verbálního projevu naprosto vyloučit; přesto však z hlediska efektivity sdělování by jich mělo být co nejméně. Některé slovní projevy se vyznačují značnou bohatostí na výpovědní dynamičnost, v jiných převládají delší úseky základových složek. Prvním přičítáme spád; druhým rozvláčnost, nevypravnost.

Prostředky funkční perspektivy větné mohou být v podstatě dvoji:

1. slovosledné prostředky,
2. prostředky neslovosledné — především intonace a přízvuková linie věty.

Uplatnění těchto dvou skupin prostředků je vázáno-jednak na určitý stav psychické činnosti mluvčího (pisatele), jednak na samotnou formu komunikativního aktu. Tak intonace a přízvuková linie vět se může uplatnit jen v mluveném projevu. Využití slovosledných prostředků je především v projevech psaných. V ústních projevech využití slovosledných prostředků funkční perspektivy větné je psychologicky podmíněno možností manipulace s částmi sdělovaného materiálu. Uplatňuje se tedy nejvíce tam, kde je mluvčí seznámen s materiálem svého vyprávění. Nářečí a hovorová čeština v běžném rozhovoru využívá především neslovosledných prostředků funkční perspektivy věty. „Mluví tu myšlenku neformuje, nýbrž ji z jazykového materiálu ad hoc tvoří, aniž si je vědom perspektivy věty právě pronášené v celku.“ (9; 128.)

V běžném sdělování (zejména v písemných projevech) zachovává funkční perspektiva větná zpravidla postup od základových složek k složkám jádrovým (od členu známého k neznámému). Tento *postup* nazýváme *objektivní*. Opačný

postup — *postup subjektivní* — od neznámého, ke známému členu (výpovědní dynamičnost je tu maximální na začátku větného celku) vyjadřuje silný citový postoj mluvčího k obsahu sdělení nebo situaci. Při subjektivním pořadu vystupuje do popředí „tendence vyslovit nejdůležitější slova věty co nejdříve, aby se tak v jazyce aktuálně odrážel mimojazykový kontext.“ (9; 149.) Zatím co ve spisovném jazyce je především uplatňován objektivní pořad, „nářeční pořádek je kompromis mezi těmito oběma tendencemi;“⁴ podle intelektuální uvědomělosti projevu a naopak podle jeho citové bezprostřednosti se slovosledu spisovného tu blíží tu vzdaluje.“ (9; 139.)

Psychologicky možno teorii funkční perspektivy věty interpretovat takto: vycházíme z hypotézy, že funkční perspektiva věty nám zachycuje větu „jakožto odraz procesu myšlenkového, když tedy myslíme na její situaci vzniku, na to, jak postupně vzniká v ústech mluvčího nebo na papíře její stavba.“ (12; 151.) Řeč člověka je podmíněna⁵ cerebrálními obrazy výkonu efektorů. Chápeme ji jako sdělovací prostředek, jímž jsou vyjádřeny výsledky myšlení. Posloupnost těchto cerebrálních obrazů je řízena cílovou představou vyprávění. Potenciál cílové představy determinuje jednak výběr cerebrálních obrazů, jednak samo uskutečnění cerebrálního obrazu činností efektoru. Frekvence cerebrálních obrazů výkonu efektoru se přímo podílí na situační výpovědní dynamičnosti verbálního projevu. U normálního dospělého člověka je tato frekvence za přibližně stejných podmínek (vnějších i vnitřních) více méně konstantní. Vzájemné spojení jádrových složek předchozího větného celku se základovými složkami následujícího větného celku je závislé u dospělého člověka nejen na ustálených návycích verbalizovat sepětí dvou po sobě následujících cerebrálních obrazů výkonů mluvidel, ale také na kvalitě zpětné vazby signalizující stupeň správnosti verbalizace. Na kvalitu sledu verbalizovaných cerebrálních obrazů budeme moci pravděpodobně usuzovat z jednotlivých typů instančních rovin.⁶

Objektivní pořad aktuálního členění vět vystihuje jistou pořádanost verbalizace cerebrálních obrazů výkonů efektoru. Jejich emotivní náboj nenabývá markantnějších výkyvů. Silové vztahy po sobě jdoucích emotivních nábojů jsou více méně vyrovnány.

Pokud situací není podmíněno uplatnění neslovosledných prostředků funkční perspektivy větné, lze subjektivní pořad aktuálního členění vysvětlit psychologicky asi takto: *emotivně nabitý cerebrální obraz toho „nového“ (jádro výpovědi) má největší potenciál k verbalizaci.*

Hypotézy psychologické interpretace funkční perspektivy věty, které jsme tu naznačili, si vyžadují speciálního výzkumu, chceme-li jejich platnost dokázat.

II. Aplikace teorie funkční perspektivy věty při rozboru verbálního projevu pacientů

Analyzovali jsme funkční perspektivu věty ve vyprávění pacientů oligofrenních-dospělých a senilně-dementních. Při výběru pacientů jsme použili několika základních metod psychologické diagnostiky. Vybrali jsme k pokusům pacienty více méně stejné úrovně intelektové adaptability. Snažili jsme se, aby etiologie poruchovosti intelektové adaptability byla u všech případů též skupiny přibližně stejná, a rovněž tak sociální prostředí (úroveň dosaženého vzdělání, dří-

vější zaměstnání), v němž pacient prožil většinu svého života, neměla být příliš odlišná.

Abychom komplexy podnětů verbálního projevu alespoň částečně standardizovali, vybrali jsme jednu z Ezopových bajek (Kůň a osel), kterou jsme pacientům přečetli. Žádali jsme pak reprodukci obsahu bajky. A tu jsme podrobili rozboru.⁷

Samotná skutečnost, že pacienti znali celý obsah bajky před jeho vyprávěním, zvyšuje míru uplatnění slovosledných prostředků funkční perspektivy větné ve verbálním projevu. Pacienti nehovoří „ad hoc“ — neslepují věty tak, jak je napadne, ale mají předem danou instrukci, která jim umožňuje konstruovat větné celky s perspektivním zaměřením.

Nebudeme se zde zabývat výsledky. Pokusů nebylo provedeno tolik, abychom je mohli podrobit statistickému zpracování. V jednotlivých případech však rozdíl dynamiky verbálního projevu jsou s dostatek vyznačeny. Materiál vlastní práce slouží především k ilustraci samého přístupu k rozboru funkční perspektivy vět vyprávěcích.

V tomto článku uvedeme jen několik vět, abychom blíže poukázali na techniku zpracovávání výsledků. Pokládáme však za nutné učinit několik poznámek k hodnocení aktuálního členění vět. Domníváme se, že jazykovědci ne vždy správně postihnou „představovou stavbu“ věty. Vzhledem k tomu, že náš rozbor funkční perspektivy věty využívá jazykovědou propracovaného postupu, je nutné, abychom psychologicky alespoň částečně zhodnotili pojetí (1) tzv. čistě jádrových vět a (2) zaujali stanovisko k posuzování obsahových částí psychologického podmětu či psychologického přísudku.

Ad 1. Trávníček v Mluvnicech v spisovné češtině (str. 884) uvádí, že „některé věty jsou představově jednočlenné, mají jen psychologický přísudek, v některých je pak psychologický přísudek a podmět totožný“. Z psychologického hlediska takovýto případ nemůže vůbec nastat. Věta může být sice gramaticky jednočlenná (přisudková, podměťová), ale nemůže být „představově“ jednočlenná. Domníváme se, že Trávníčkův závěr je podmíněn vžitým ryze gramatickým přístupem k rozboru větného celku. Tak jako při posouzení jednočlenné věty jazykovědec (a to zcela oprávněně!) ji hodnotí jako podměťovou nebo přísudkovou, tak analogicky některé věty — zejména jednoslovné — považuje za představově jednočlenné a charakterisuje je jako „jádrové“. Věta, i když je jen jednoslovná, má vždycky — psychologicky vzato — dvě části. Je vždy výrazem synthesy dvou elementů, z nichž ovšem ne každý musí být vyjádřený slovem. Mnohdy koncovka slova je dostatečným projevem toho, že i druhá část je ve větě obsažena. Koncovka pak často umožňuje zachování kontextové či situační souvislosti verbálního chování osobnosti. V těch případech ji považujeme za složku základovou; její výpovědní dynamické je nulová.

Ad 2. Rovněž tak psychologickému přístupu k rozboru věty nevyhovuje v jazykovědě rozšířené zacházení s tzv. příklonkami. Ty bývají považovány za obsahové části psychologického přísudku nebo psychologického podmětu. Ne vždy je to správné. Tak např. větu „Neznám ho“ uvádí Trávníček jako příklad věty „bez psychologického podmětu slovně vyjádřeného, tj. pouze se rozumějíciho z tvaru přísudkového slovesa.“ (25; 889.) „Neznám“ je psychologický přísudek, který je zároveň přísudkem gramatickým, a „ho“ je obsahová část přísudku. Domníváme se, že „ho“ je psychologickým podmětem — zastupuje známou složku ve větném celku. Z hlediska posloupnosti děje osoba (o které jde řeč), vyjádřená akusativem osobního zájmena on („ho“), je zcela určitě složkou novější

nežli složka „já“. Z hlediska kontextové souvislosti je však již složkou známou, má téměř nulovou výpovědní dynamičnost. Pojetí, že „ho“ je obsahovou částí psychologického přísudku, vyplývá pravděpodobně z toho, že jazykovědec do vztahu mezi psychologickými částmi věty promítá vztahy syntaktické. Jestliže „ho“ je z hlediska syntaktického rozboru předmětem a předmět je řízený přísudkem (s ním tvoří syntaktickou dvojici), tak představa těsnosti tohoto vztahu je v jazykovědě tak vžitá, že se jí odborník řídí i při rozboru aktuálního členění vět. Samozřejmě, že nevystihuje pak adekvátně „představový sklad věty“.

A nyní k postupu analýzy funkční perspektivy věty: V rozboru se omezíme jen na 3 druhy složek funkční perspektivy větné, o nichž jsme již hovořili výše. Spokojujeme se s tím, že složky základové nabývají výpovědní dynamičnosti směrem k nule — maximálně nuly, kdežto výpovědní dynamičnost složek jádrových směřuje k maximu.

Ke složkám základovým přiřazujeme nejenom jádro psychologického podmětu v pojetí Trávníčkové, ale i jiné části věty. Máme tu na mysli některé mluvnické části věty (spojky, částice) a některé průvodné členy psychologického podmětu, mají-li slabý stupeň výpovědní dynamičnosti. Vcelku lze říci, že průvodné členy psychologického podmětu řadíme ke složkám základovým; průvodné členy psychologického přísudku ke složkám jádrovým. Nulová výpovědní dynamičnost příklonek, které zpravidla jsou obsahovými částmi psychologického přísudku, řadíme ke složkám základovým. Tento postup jsme zdůvodnili výše. Ke složkám přechodovým zařazujeme ty části věty, které blíže určují časové zařazení jádrové části nebo modifikují modalitu jádrových složek (morfém — 1, některé partikule atd.).

Kvantitativní stanovení délky jedné ze složek funkční perspektivy věty předpokládá vyčlenění jednotky. Násobky této jednotky vyjádříme délku úseku přibližně stejné výpovědní dynamičnosti ve vyprávění. Při úvaze o vhodné jednotce kvantitativního postžení jednotlivých složek funkční perspektivy věty nabízí se využít slabiky nebo sémantického celku.⁹

Při rozboru reprodukce bajky jsme délku úseku se stejnou výpovědní dynamičností vyjadřovali počtem slabik. Složkám, které nedosahovaly slabiky, jsme připisovali jejich příslušnou morfológickou hodnotu. Dodatečně si uvědomujeme, že takovými přístupem k verbálnímu projevu jsme kvalitu jeho výpovědní dynamičnosti poněkud zkreslili. Např. slova zdvojnásobná — víceslabičná — ovlivňovala kvantitativní ukazatele výpovědní dynamičnosti.

Bude pravděpodobně nejvhodnější považovat za kvantitativní jednotku složek funkční perspektivy věty sémantický celek. Pokud základ slova nebude mít jinou výpovědní dynamičnost nežli jeho přípony a koncovky, chápeme celé slovo jako samostatný sémantický celek — element základovosti či jádrovosti (event. přechodovosti). Jestliže však přípona nebo předpona slova (event. koncovka) z hlediska funkční perspektivy větné je samostatným významotvorným faktorem, stává se sama sémantickým celkem. V tom případě se pak slovo rozpadá na několik sémantických jednotek, které signalizují v dané kontextové souvislosti různý stupeň výpovědní dynamičnosti.

Uveďme si jednoduchý příklad, na němž si techniku zpracovávání výsledků rozboru popíšeme. Mějme dvě věty. „Maminka pekla buchty. Ty byly dobré.“ V první větě je „maminka“ psychologickým podmětem (východiskem výpovědi); „pekla buchty“ — psychologický přísudek („buchty“ — jádro psychologického

přisudku; „pekla“ — průvodný člen psychologického přisudku). V druhé větě: „Ty“ je psychologický podmět; „byly dobré“ — psychologický přisudek.

Podle stanovených kritérií je „maminka“ základ výpovědi; „buchtý“ — vlastní jádro; „pekla“ se rozpadá na „pek“ — složka jádrová; morfem — 1 (významotvorný funktor, udávající časové zařazení) — složka přechodová a koncovka — a, která je složkou základovou. Podobně v druhé větě „Ty“ — je vlastním základem výpovědi; „dobré“ je vlastní jádro a „byly“ se rozpadá v „byl“ — což je složka přechodová a koncový morfem — y, který řadíme ke složce základové.

Číselné vyjádření složek základových, přechodových a jádrových pomocí sema- tických celků:

	základové složky	přechodové složky	jádrové složky
I. věta	2	1	2
II. věta	2	1	1

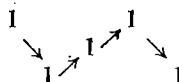
Průběh aktuální linie věty lze zachytit takto:

I. věta: „Maminka pekla buchtý.“

základové složky:

přechodové složky:

jádrové složky:

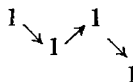

II. věta: „Ty byly dobré.“

základové složky:

přechodové složky:

jádrové složky:

Nahradme druhou větu větou výpovědně dynamičtější — „Byly dobré“ nebo větou výpovědně méně dynamickou „Ty upečené buchtý byly dobré“. Vypočteme výpovědní dynamičnost těchto větných celků:

	základové sl.	přechodové sl.	jádrové sl.
I. věta „Byly dobré“	1	1	1
II. věta „Ty upečené buchtý byly dobré.“	4	1	1

Z pouhého srovnání vyplývá poměrně velká výpovědní dynamičnost věty „Byly dobré“ a malá výpovědní dynamičnost věty „Ty upečené buchtý byly dobré“.

Při rozboru funkční perspektivy věty reprodukcí bajek se ukázalo nutné — chceme-li využít analýzy funkční perspektivy věty také k hodnocení dynamických vidů myšlenkové činnosti mluvčího — provést kvalitativní rozbor obsahu reprodukce bajek.¹⁰ Jen tak můžeme zjistit, že vedle kontextových souvislostí tématu adekvátních se ve vyprávění některých pacientů vyskytují různé myšlenkové celky, které nijak podstatněji s tématickým zaměřením vyprávění nesouvisí. Bývají jen některou obsahovou částí bajky vyvolány. Jsou projevem zabíhavého myšlení, které je podmíněno oslabením determinující tendence vyprávě-

vení. Tyto části verbálního projevu můžeme podrobit našemu rozboru, pokud kontextově navazují na předchozí části vyprávění. Základové a jádrové složky zabíhavých částí označíme kroužkem, abychom je odlišili od ostatních kontextových částí verbálního projevu (např. \textcircled{Z} , \textcircled{O} ; \textcircled{Z}_1 , \textcircled{O}_1). Z počtu jednotlivých dvojic vyvozujeme délku zabíhavé části. Poměrem všech složek základových ke složkám jádrovým zabíhavé části vyjadřujeme stupeň její výpovědní dynamičnosti.

Někdy úplnou ztrátou determinující tendence cílové představy dochází k naprosté poruchovosti kontextové souvislosti verbálního projevu. Ve vyprávění se pak vyskytují kontextové celky, které nijak nesouvisejí s jeho vlastním tématickým zaměřením. Domníváme se, že je možné kvantitativně vyjádřit délku každého z těchto kontextových celků vyprávění. Vycházíme tu z myšlenky, že i tato část vyprávění je posluchači nějak srozumitelná, obsahuje tedy něco „známého“ a něco, čím toto „známé“ obohacuje — něco „nového“. První větný celek nového kontextového úseku považujeme z hlediska aktuálního členění věty za nečleněný. V následujícím větném celku budeme však moci stanovit to, co je „nové“ — co promluvu obohacuje, a to, co z prvního větného celku vyplývá jako „známé“. Označujeme složky „známé“ jako X a složky „posunující promluvu kupředu“ jako Y. Poměr součtu všech x-tých složek ke všem y-tým složkám je ukazatelem výpovědní dynamičnosti této části verbálního projevu. Počet vyjádřených dvojic (X : Y) se stává ukazatelem délky jednoho kontextového úseku. Poněvadž v jednom vyprávění se může vyskytnout několik takovýchto myšlenkově různorodých kontextových úseků, je možno jejich počet a oscilaci zachytit tak, že nahradíme dvojici X, Y dvojicemi písmen např. M, N; B, C; D, E... atd. Počet různých abecedních dvojic použitých při rozboru stanoví počet různorodých kontextových obsahů ve verbálním projevu.

Z výsledků rozboru funkční perspektivy vět vyprávění obsahu bajek můžeme usuzovat:

1. na situační dynamiku verbálního projevu pacienta. Je dána poměrem všech základových složek ke složkám jádrovým;
2. na délku zabíhavosti. Výpovědní dynamičnost zabíhavé části vyjádříme poměrem všech základových složek ke všem jádrovým složkám této části;
3. na stupeň souhlasnosti výpovědní dynamičnosti zabíhavých částí verbálního projevu s výpovědní dynamičností ostatních částí reprodukce bajky. Lze jej vyjádřit z poměru dvou předchozích ukazatelů;
4. na délku setrvačnosti promluvy při jedné kontextové souvislosti. Podle formálního schematu stanovíme:
 - a) počet odlišných kontextových souvislostí ve verbálním projevu;
 - b) délku jedné kontextové souvislosti.

III. Z á v ě r y

Analysy funkční perspektivy věty vyprávění, jejíž výsledky jsou ukazatelem situační dynamiky verbálního projevu, můžeme především využít ke studiu procesuální stránky verbálního chování osobnosti. Do značné míry lze z ní usuzovat na kvalitu dynamických vidů myšlenkové činnosti mluvího. Psychologické studium chování jednotlivých složek funkční perspektivy větné a psychologické vysvětlení instančních rovin funkční perspektivy věty zdá se být metodicky vhodným přístupem ke studiu dynamiky cerebrálních obrazů výkonů efektoru.

Domníváme se, že využití teorie funkční perspektivy věty v psychopathologii by mohlo být užitečné především:

1. pro studium jednotlivých stacionárních demencí. (Jde tu např. o vytvoření modelových obrazů typického průběhu verbálních projevů dementních epileptiků, senilně-dementních apod.);
2. pro zachycení průběhu progredientních demencí;
3. pro rozpracování metodických postupů diferencální diagnózy demence a oligofrenie;
4. pro hlubší rozbor dynamické stránky korespondence schizofrenních;
5. ke stanovení kvality bradypsychismu melancholiků;
6. ke studiu kvalitativní úrovně tachypsychismu (pokud však nedochází k naprosté pseudoinkohereci);
7. pro výzkum efektu některých terapeutických zásahů.

POZNÁMKY

- ¹ Článek je pro tisk upravený výťah části diplomní práce.
- ² Vedle Mitteneckera se problematikou zabývali především „F. Keinz, F. W. Gruhle, J. J. Miller, C. Whitehorn, G. K. Zipf“ (21; 326).
- ³ „Funkční perspektiva věty“ — termín je vzat z Firbasových prací. Jiní autoři hovoří o aktuálním členění větěm (Frávníček, Šmillauer, Mathesius) nebo o kontextovém členění (Kopečný). V podstatě tu jde o totéž.
- ⁴ Myslí se tu tendence k objektivnímu a tendence k subjektivnímu pořadu.
- ⁵ V článku se zmiňujeme jen o závěrech psychologické interpretace teorie funkční perspektivy věty, ke kterým jsme došli na základě teoretických východisek práce „K některým rysům ústního jazykového projevu oligofrenních a demenčních dospělých (Pokus o využití linguistických poznatků k rozboru dynamiky verbálního projevu osobnosti)“.
- ⁶ Zatím nemáme psychologické zpracování Firbasova pojetí instančních rovin. Výklad koncepce instančních rovin viz článek: Jan Firbas: *Thoughts on the Communicative Function of the Verb in English, German and Czech*, Brno Studies in English, Praha 1959.
- ⁷ Protože úroveň obsahu reprodukce závisela na výkonnosti mnemických funkcí, byli pacienti podrobeni pamětním zkouškám.
- ⁸ V předpokuse pokusili jsme se podrobit rozboru také vyprávění o námětech obrázků. Pacient měl za úkol dívat se na předložený obrázek a vykládat, co je na něm znázorněno, co jím malíř chtěl vyjádřit. Komplexy podnětů, které tu vyvolávají verbální reakci mluvčího, působí neustále během verbálního projevu a ovlivňují tak kvalitu apercepce. Pacienti vyčleňují více či méně podstatné vztahy mezi jednotlivými detaily obrazu. Původní výroky opravují — doplňují. V jejich vyprávění se daleko více uplatňují neslovosledné prostředky funkční perspektivy věty — intonace a přízvuková linie věty — a jiné komunikativní prostředky nelinguistické formy. Sám rozbor funkční perspektivy věty v těchto verbálních projevech byl obtížný. Proto jsme v závěrečném zpracování věnovali pozornost kvalitativní stavbě funkční perspektivy větné jen v reprodukcích bajky.
- ⁹ Slovo nemůže být jednotkou složek funkční perspektivy věty. Složky někdy totiž ucnabývají kvality slova. Vzpomeňme jen na úvahu o tzv. čistě jádrových větách.
- ¹⁰ Kvalitativním rozбором obsahu reprodukce jsme určovali počet podstatných a okcesorních adekvátních obsahových částí v reprodukci bajky a počet tématu inadekvátních obsahových částí.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

1. B. Bárta, *Několik poznámek k předmětu psychologie v teorii*, SBFF, ř. B, 1957, str. 78—91.
2. Běljajev, *O vzáimootnošení myšlenija, jazyka i reči*, Voprosy psychologii, 1953, č. 3, str. 11—24.
3. K. Bühler, *Sprachtheorie*, Jena 1934.

4. V. B. Carroll, *The Study of Language*, Cambridge 1955.
5. J. Firbas, *Poznámky k problematice anglického slovního pořádku s hlediska aktuálního členění větného*, SBFF, roč. V, A 4, 1956, str. 93—107.
6. J. Firbas, *Thoughts on the Communicative Function of the Verb in English, German and Czech*, Brno Studies in English, Volume one, Praha 1959.
7. Havránek — Weingart, *Spisovná čeština a jazyková kultura*, Praha 1932.
8. K. Horálek, *O poměru jazykovědy k vědám příbuzným*. Slovo a slovesnost, r. XVIII, 1957, str. 10—16.
9. L. Chloupek, *Syntax východomoravských nářečí*, kandidátská práce, 1957.
10. J. R. I. Kantor, *Objective Psychology of Grammar*, Bloomington 1936.
11. F. Kopečný, *Nářečí Určic a okolí*, Praha 1957.
12. F. Kopečný, *Základy české skladby*, Praha 1958.
13. F. Krejčí, *Psychologie myšlení*, Praha 1940.
14. Z. Lauterer, *Základy lékařské psychologie a psychopathologie*, Brno 1954.
15. V. Mathesius, *Čeština a obecný jazykozpyt*, Praha 1947.
16. *Myšlenije i jazyk* (sborník statí pod red. Gorskogo), Moskva 1957.
17. Ch. E. Osgood, T. A. Sebeok, *Psycholinguistics (A survey of Theory and Research Problems)*, Baltimore 1954.
18. I. M. Sečenov, *Elementy myšlení*, Praha 1946.
19. V. Smékal, *K psychologické diagnostice v záchytném dětském domově* (dipl. práce), Brno 1958.
20. D. Svorad, *Vznik a vývoj řeči a myšlení*, Praha 1956.
21. E. Syříšťová, S. Drvota, *Naše zkušenosti s Mitteneckerovou methodou analysy řeči*, Čs. psychologie, 1957, č. 4.
22. V. Šmillauer, *Novočeská skladba*, Praha 1947.
23. V. Tardy, *K otázce fyziologického výkladu myšlení*. Čs. psychologie 1957, číslo 1, str. 4—25.
24. L. Tondl, *Co je teorie komunikace*, Věda a život, 1958, č. 9, str. 508—600.
25. F. Trávníček, *Mluvnice spisovné češtiny*, Praha 1951.
26. V. Vondráček, *Lékařská psychologie a všeobecná psychiatrie*, Praha 1958.
27. J. Zeman, *Problém vědomí*, Praha 1947.
28. J. Zeman, *Moderní věda a problém poznání*, Vesmír 1957, č. 1, str. 27—31.
29. O. Zich, *Moderní logika*, Praha 1958.

ПОПЫТКА ИСПОЛЬЗОВАТЬ ТЕОРИЮ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ПЕРСПЕКТИВЫ ПРЕДЛОЖЕНИЯ ПРИ ПСИХОПАТОЛОГИЧЕСКОМ АНАЛИЗЕ ВЕРБАЛЬНОГО ПРОЯВЛЕНИЯ ЛИЧНОСТИ

В вышеприведенной статье автор хочет показать, что для динамического качества вербального проявления можно использовать анализ функциональной перспективы предложения. Теоретическим исходным пунктом работы является мысль, что успех коммуникативного акта зависит также от отношения смысловых единиц, слушателю (читателю) известных и неизвестных, и что это отношение может быть показателем динамического качества вербального проявления. С точки зрения функциональной перспективы предложения являются новые по значению части предложения составными частями его ядра („ремой“); они по своему существу являются носителями динамичности вербального проявления. Известные части предложения соответствуют составным частям его основы („темы“); они меньше всех динамичны и семантическую связность повествования в сущности не развивают. С точки зрения психологии, функциональная перспектива предложения обусловлена ситуационной частотой церебральных образов результатов фактора рассказчика. Динамичность высказывания, по-видимому, прямо зависит от частоты этих церебральных образов. Чем больше составных частей ядра предложений содержит высказывание, тем более высокой степени достигает динамичность высказывания. И, наоборот, преобладающие составные части основы предложения показывают низкую степень динамичности высказывания. Из анализа функциональной перспективы предложений в рассказывании можно судить не только о качестве актуальной динамичности высказывания, а также о качестве некоторых динамических видов мыслительной деятельности, которые проявляются в рассказывании ее застойностью, тенденцией к постоянным отклонениям от главной мысли и неспособностью дальше развивать мысль. Путем несложной техники обработки резуль-

татов анализа функциональной перспективы предложений можно установить даже степень многогерентного мышления, если оно обусловлено скачкой идеи и не становится в рассказывании раздробленным.

Для исследовательской работы в психологии полезно заниматься детальным психологическим анализом функциональной перспективы предложения. Исследование надо, прежде всего, сосредоточить на психологическом объяснении концепции плоскостей инстанций Фирбаса, которые, может быть, ближе осветят качество последовательности церебральных образов результатов эффектора и их взаимного сочетания.

(Перевод: Иржи Бронец)

AN ATTEMPT TO UTILIZE THE THEORY OF FUNCTIONAL SENTENCE PERSPECTIVE IN PSYCHOPATHOLOGIC ANALYSIS OF THE VERBAL MANIFESTATION OF PERSONALITY

The present paper points out the possibility of utilizing the theory of functional sentence-perspective (to be further denoted as FSP) in determining the dynamic quality of verbal manifestation. It is based on the assumption that the effectiveness of the act of communication also depends on a certain ratio between semantic elements that are known to (the listener) hearer and those that are unknown to him, and that this ratio may serve as an indicator of the dynamic quality of verbal manifestation. Viewed in the light of FSP, those sentence-elements that convey the new information constitute the communicative nucleus (rheme) of the given sentence; they are in fact the bearers of the dynamic quality of the verbal manifestation. Those sentence elements that convey notions that are already known constitute the communicative basis (theme) of the given sentence; they are communicatively least dynamic, actually not contributing to the semantic continuity of narration. Psychologically speaking, FSP is conditioned by the situational frequency of cerebral images of performances carried out by the narrator's effector. The degree of communicative dynamism seems to be in direct relation to the frequency of these cerebral images. The more rhematic elements there are in the narration, the higher the degree of communicative dynamism appears to be. And vice versa — an excessively high amount of thematic elements points to a low degree of communicative dynamism. Analyzing the sentences of a narrative in regard to FSP, it is possible to estimate not only the quality of the actual communicative dynamism of the narrative, but also the quality of some dynamic features of the process of thought as it is manifested in the narrator's harping on, or straying from, the point, or in his incapability of developing the plot. A simple technique of coping with the results of FSP makes it possible to determine even the degree of incoherence as far as it is called forth by hurried thinking and does not attain the limit of disconnection.

It seems that that psychological research would benefit from a detailed analysis of FSP. It will have to concentrate first of all on a psychological explanation of J. Firbas's conception of instance levels, which is likely to throw some new light on the quality of the sequence observed with cerebral images of performances carried out by the effector, and on the mutual relation between these images.